

նիճէ չէ յէր օլուպ, հիւքիւմէթի րու-
հանիյէսինէ այիտ տիրէր տէյուս Միւ-
լէթ իսէ « իւսթաթրոնաթուս » հու-
գուգուհունա պինայէն այագ պաստը վէ
հուգուգուհունա մուհաֆազա իթմէք
իսթէտի իսէ, կէօնա կէօն գապկա,
նիզալվէ միւնազաատան սողրա, գալգ-
աթ քէնտիսի 1854 մայիս 8 ինտէ,
քէնտի տէսթի իմզապըյա, օ կիպի
չէյէրին քեսֆէտի իյին, միլլէթին
ծիսմանի իտարէսինէ այիտ վէ րաճի
տիր տէյու տէտի, պէօյլէճէ իգրար
վէ թաստիգ իթտի, վէ ալէմէ նէյր
ու իլան իյէտի :

Թըպզը պու մինվալ իւզրէ, « րէ-
վէրսուրուսու » միլլէթէ տին մատտէ-
սի կիպի « եութուրմագ իյին, պու
գատար քէյէր եագտրգտան, պու
գատար ֆէլաքէթիէր սէպէպ օլտուգ-
տան, վէ նիհայէթի քէնտի թահրիքի
վէ թալիսմթը իւզրէ 1870 վէ հու-
տեմբեր 15 թարիսինտէ, կէօյա մէր-
խասա, րուհպան վէ ալամ թարա-
ֆընտան, Չաթը Հազրէթի Սէտա-
րէթէնանայէ վէրիլէն արգուհալտա
(¹) առէթա Տէվլէթի ալիյէի պիր տա-
վայա չէքէր կիպի, տիւնեանըն լա-
գըտըսըն վէ հէզէյանըն էտիպ իթ-
տիրտիքտէն վէ « իշ պու ըվէրսուրուս
նիզալմանսի միւթալաա օլունարագ
թալիսմթը րուհանի օլուպ, մաա-
լինտէ հիշ պիր կէօնա իլալը հու-
գուգ կէօրիւմէմիշ օլտուղու էճիւտէն
պիլ գապուլ եւն. » տէտիրտիքտէն
վէ չէտուհիսթ թագըմըն հիյէթ-
ճէ չու վէճէ իլէ նէգտի տէվլէթտէ
միւթթէհիմ գըլըգը կէօսթէրտիքտէն
սողրա, չիմտի տէ գալգալ էինէ օլ
զաթլարա տէտիրթտիրիք քի « րէվէր-
սուրուս տին մատտէսի տէյիլ տիր,
իլա պիր նիզալմանս, վէ Տէվլէթէ
տօգուհունը բարչալարըն պիզ չըգա-
րըրըլ » կիպի չէյէր վատ իտէր վէ
իթտիրիք : Շիւբհէսիլ պուսուս պէօյ-
լէ օլտուղուսին ֆէթթասըն էինէ
Հասուն փիսգոպուս վէրմիշ օլմալը տըր-
էյ գալալըլար, սիւալ իտէրիգ սիզէ,
քի պուսուս նա՞սը պէօյլէ տէյէպիլը-
սինիզ, էյէր « րէվէրսուրուս » րուհա-
նի իսէ, նա՞սը տէյիլիլը, վէ էյէր
րուհանի տէյիլ իսէ, նիշին պու գատար
գարտալարընը իւրփալատընը,
նիշին պու գատար կիւնանլարա վէ
ֆէնայըլլարա » սէպէպ օլտուղուգ,
էյէր « րէվէրսուրուստա » Տէվլէթէ
տօգանը բարչալար վար իտի իսէ,
նիշին էվլէլ Եօգ տէյու ինքեար իթ-
տիրտիք վէ էյէր քի Տէվլէթէ տօգուհունը
բարչալար օնուս իյինտէն չըգալիլը
իսէ, նիշին օլ վէճէ միլլէթէ տօգու-
սուս բարչալար տալիլ չըգալմագ օլտու-
վէ օլտը, վէ տէվլէթ ու միլլէթէ տօ-
գուհունը չու իքի բարչալար չըգտըգ-
տան սողրա, տահա « րէվէրսուրուս-
տա » նէ գալըր իսէ, հէման օնու
պիզէ կէօսթէրին :

Էյ սէֆիլ վէ գալալը Հասունիսթ-
լէր, նիշին պէօյլէ պիր առաւըն մէ-
րամը ինտինտէ, ըլազկեար էօնիւնտէ
հէր իքի թարաֆա սալանըպ աուրան
չիւրիւք վէ սէպաթսըլ գալալըլար կի-
պի, թիթթէյիպ տուրուսուհունը,
տահա աղընըլ պալընըգա կէլմէտի
մի : Պագըն պիր քէրրէ միլլէթին չու
սէֆիլ վէ աղանանագ ալալը հազը-
րէսինէ, տուչիւնիւն քի կիւլ կիպի
պիր միլլէթ նասըլ բարչա բարչա օ-
լուպ, պիրի պիրինտէն պիր վիւճուս
ազալարը պըլըլըլար տըր :

Քիլիսէյէր այըլ, Եպիսկոպոսլար
այըլ, բարալար այըլ, իտարէ այըլ,
գալիտէ այըլ, մէօհիւր այըլ, նիյէթ
այըլ :

Բէտէր Էվլատընա, Էվլատ Բէտէրի-
նէ գարըլ գարըլ գօճա մապէյիլէրինտէ

(¹) Սէտալը Հազրէթէ նուաճը 53 :

ապիլմա տիրէլ քալըլք վէ իւրիւր
հիւքմ իթմէքտէ, րուհանի կիւրիւհի,
րուհասա, միւթէպէրան վէ ալամ պիր
պիրէրին իսասիմանէ գօլալմագտա,
գարտալ քէնտի գարտալընա քիլիսէ
գաթուլարըն գաթալմագտա, վէ Եէք-
տիկէրի ալէհիլնէ գըլամ իթմէքտէ,
կիճէ կիւնտիւզ Հիւքիւմէթի սէնիյէ
թահիգ օլունմագտա, վէ պու Եիւզ-
տէն ալէլ ումուս միլլէթէ իսպպէթ ի-
տէն գարար ու զիյանլարըն, վէ կէրէք
րուհանիճէ, վէ կէրէք ճիսմանիճէ օլ-
տուս վագի օլան մագարրաթըն հատ-
տը հիսապը Եօգ տէրէճէսինտէ օլ-
տուղու, վէ տալարալարա միւթէմէք-
քին պիշարէ միլլէթալարընըրըն,
փիսգոպուսլարըն վէ րէհապիլնի հէր
պիր ումուրալարըն Եիւզիւ իսթիւնէ
գալա գալմասը գալ ու գալմէ կէլ-
մէգ բէրուչանիլթ վէ սէֆալէթ էսէ-
րի տէ իլ մի տիր :

Պուսնա ֆէնայըլլարըն սէր ու սէ-
պէպի քիւմ տիր, քիւմ պու հալէ միլ-
լէթի կէթիլիպ Եթիլտիրտի, ինճիլի
ճէրիֆտէ Եագըլը տըր, գօլուն բօս-
թուհա Եթիլիւպ վէ չօպան գըլա-
ֆէթթինտէ կէլէն տէյիլ մի տիր, օլ
էճէնպի չօպան քի, գօլուն վէ գու-
ղուլարըն աղըլընա ինթիլապ գաթու-
սուստան վէ Եթիլտան կէլմէյիպիլ-
լա մալիլ վէ տէսիսէ Եթիլը իլէ ի-
չէրիյէ կէլիպ կիրտիլի իյին, պիւթիւն
սիւրիւլիւ իւրքիւթտիւ, գօրգութ-
տու, թագիւր վէ իլաճ իլէտի, վէ
տիւղիյէ գօլալարալ տուրմագտա օլ-
տուղուստան, սալիհիլ նէ օնու սա-
հիհ չօպան մագալմէտա թանըլարը,
նէ սէսին իլիտիրէր, նէ իսանըն
աղնարար, վէ նէ տալիլ արտընտան
կիտէրէր. տահա քէնտի քէնտինէ
չօպանըմ տէյիլ գօրուլմագտա օլան
առամ գըր իտէր, տահա չապալար,
տահա վագ կէլմէք իսթմէլ գօլուն-
լարըն արգաթընա տիւլմէքտէն : Պէ ա-
մուպարէք օլուգ սէնիլթ թէճըրիւ-
պէ էյ վէրմէլ մի սէնի վէ սայըր րէ-
ֆիլգ վէ թարաֆիլիլէրինի իսթաթ
իթմէյէ քի, արթըլգ սանա էմիլիլ
օլամագ, սէն միլլէթի իտարէ իտէմէ-
սին, պու նէ Եիւզ սուրաթ տըր, քի
տահա թէրճիւմանը Եֆթարըն վասը-
թասը իլէ չապալարըն միլլէթ նէգ-
տինտէ հագըլը վէ չիլին կէօրիւմէ-
յէ, վէ տահա սօրտուրուսուս « պիզ
քիմիլ սիզ քիմիլիլ » տէյու : Պու
սիւալէ նէ հաճէթ վար իտի, սէն
քէնտինին նէ օլտուղուսու պիլմէլ մի
սին, թաֆսիլ ու թարիֆէ իճիլիլ
վար մը տըր : Օլուգ սէնէ միւստէթ
ղարթընա թիւրիւ թիւրիւ գալըլ-
լարա կիրտին չըգտըն, տալիլմա սէն
նէ իսէն Եիւզ օլ հիլէթի ալիլէնտէ
պագի վէ սապիթ գալտըն, վէ գալա-
ճագսըն, « իսուլ ճան ալթընտա տըր »
ֆէթթասընճա : Ֆագալթ չու օլուգ
սէնտէ պիր սէնէ, պիր ալ, պիր
կիւն, պիր սաաթ վէ պիր տագըգա
միլլէթի րահաթ պըրալմատըն, միլ-
լէթ պիր րահաթ Եիւզիւ կէօրմէտի,
չօգ կէօղէրտէն Եալ, վէ Բէք չօգ
գալալէրտէն գան ագտըրտըն, վէ
գալ քի տահա պու մէմէլքէթտէ ի-
սէն, նէ սէն վէ նէ տէ միլլէթ րա-
հաթ Եիւզիւ կէօրմէյէճէք, արթըլգ
էլ վէրմէլ մի, իսապի իթմէլի Ալ-
լահտան գօրգալը, իսանտան ու-
թանմալը, վէ հիշ տէյիլ իսէ Հիւքիւ-
մէթի Ունիլէտէն իհիլիլաղ օլունմալը
տըր : Սէֆիլ քիլիսէ, նէյէր չէքտի վէ
չէքմէքտէ տիր պու միսիլլու չօպան
սըֆաթընտա պէյիլ սիւրիւ կէլէն-
լէրին Եիւզիւնտէն :

Իլթէ պէօյլէ Արիս պուստան պիր
պէշ Եիւզ սէնէ ագտէմ իսկէնտէրիլէ-
տէ սէքիլ Եիւզ գատար րահիպէրի

(մագրուստ) պալընա թօրալարալ,
վէ կէլիլտիլի սըլը Եօմիւր պէհանէ-
սիլլէ քէնտի քէնտինի պիր աղիլ մա-
գալմէտա Եթիլէքինէ պէրիլնէ թալ-
պըրտըլընտան, քիլիսէյի վէ տիւն-
Եայը ալթիլսթ իթտի, վէ նիհայէթի
հիլէ վէ տէսիսէսի աղնալըլարագ նի-
կիւնըն իլը մէլիսինտէ գատապար-
տիլ օլտու :

Իլթէ պէօյլէ Մալիլէրն Օլթան
պօլտա բաթիլք Իքէն, Եիւնէ աղիլլիք
վէ սօֆուլը վէ տիւնալըլը սաթա-
րագ, ճէմիլլէթէ Ենվայի ֆէնայըլլար
իթտի, վէ Բէք չօգալարըն ալալթ-
տըլտան սողրա, աղըլպէթ նէ օլտու-
ղու աղնալըլարագ, մէլիս մարիֆէ-
թիլլէ թարա վէ րէտտ օլտու :

Կէլտի արգաթընտան Նեստըր Եի-
նէ Օլթանպի բաթիլքի, սօֆու, միւ-
թասըլ վէ կէօյա տին զայրէթի չէ-
քէն պիր առամ կիպի, հէր քէօթիւ-
լիլիւ իրթիլքեալ իթտի, ճէմիլլէթ
քէնտինէ գարըլ չըգտը, վէ էն սօ-
նու թէպիլիլէլ գիլմէթ իտէմէտիլիլ-
տէն, Եիւնէ Եիւստա ժողովընտա
րէտտ վէ թարա օլտու :

Պիր աղ սողրա չըգտը ֆօտ Պաա-
րիարգ, թիւրիւ աթիսիլէր իլէ հիւ-
քիւմէթի էլէ ալտը, պատրիալըլը
Եօհաթսինէ կէլիլտի, Ս. իգնատիոս
հայրապետ թիւրուստան աշաղը
ալտը, Հուսէմալը տալիլ ալալթալ,
րօմանըն Ելիլիլէրինի վարա իլէ քէնտի
թարաֆընա ճէլպ իթտի, ֆագաթ էն
նիհայէթի Եալան տօլան, հիլլէ վէ
լուրտասը աղնալըլարագ, գօլուլտու
վէ գատապարտիլ օլտու :

Տահա պու կիպի հիլլէքեարըլը
սայմալըմ, քի քիլիսէ թէվարիլին-
տէ տօլու տուրլար, կէրէք բաք կէ-
րէք բաթիլք վէ կէրէք փիսգոպուս
սընթընտան օլարագ, էյ Հասունիսթ-
լէր, աղըլպէթ սիլ տէ աղնալմագ սը-
նըլ արգաթընա կիթալիլիլ առամըն
նէ օլտուղուսու, ֆագաթ չիմտի Եիւ-
ղիւնէ ալմըլ օլտուղու տին վէ մէլէլ
փէրաթի, վէ րօմա աղը պըրալմա-
լօր քի պիր էյիլէ ֆէրգ ու թէմիլիլ
իտէսինիլ քի անըն արտընտա կիլլէ-
նէն քիւմ տիր, նիհայէթի րօմա տա-
լիլ օնուս նէ օլտուղուսու աղնալա-
ճագ, անճագ չու գատար իսանա
կէլալիլ քէնտինէ քեար գալմագ-
չարթի իլէ, պիր վագըլթ սիզի ալաա-
տըլօրուսու Տէվլէթի ալիլէրին թէ-
վէճէհիւհի, վէ Ֆրանսանըն սուպէնէ-
լի պէնտէ տիր տէյէրէք, կէլէն սէ-
նէ Ֆրանսանըն վէ Տէվլէթի ալիլէրին
կիթիլիլ կէօրիւ աղնալըլըլ, պէօյ-
լէ տէ րօմանըն Եիւզիւնտէն տիւլէ-
ճէյիլիլ տալիլ նիհայէթի կէօրէճէք-
սինիլ, ֆագաթ աղիլմ զարար ու զի-
յանտան սողրա, Եալիլ « պատիլ
խարապըլ Պաարա » զարպը մէսէլ
հիւքիւնէն : Պուսու չօգտան կէօ-
րիւ իտինիլ, էյէր սաֆտըրուսուգ
իլէ քէնտինինէ գաթըլըլ, պու գա-
տար թագալիլթ վէ Եհէմիլլէթ վէր-
միշ օլմասալարըն իսէ, պուսու էյի-
պիլլին քի գալ քի Ալլահ վէ հագգա-
նիլթ վար տըր, հիշ պիր վագըլթ
հագսըլըլըն վէ Եալանըն սօնու օլա-
մագ, պիր վագըլթ իլէրի տէ կիլթսէ,
Եիւնէ Եալանընըն մօմու ալալմա
գատար Եանապիլէճէք, սօնու տէրին
գաթանըլ, վէ մահալուլիլթ վէ քէ-
մալը մահալուլիլթ տիր : « ոչ յալը-
ղեսցի մարգոյ յանրաւու իտէն » տէր
աղիլ քիլթալ :

Եսրըր զագէթասը, ալթիլ իլէր-
ճիւմէսի պէյան օլունան մէլթուպու-
տէրճ իթմէտիլիլնտէն, սահիպի, մէք-

թուսու մէլգալուսն զագէթալըլա
տէրճին իլթիմա իլլէմիշ տիր :
Եսրըր զագէթասը միւլիլթի է-
ֆէնտիլլէ :

Ղագէթանըլըն 194 իւնիւ նիւ-
մէրօլու նիւսիլսինտէ Անճարալ-
Եան Արսէն բիսգոպուս էֆէնտինին
« թարիլսիլ » պիր մէլթուպուսն
տէրճ իլթիլ իտինիլ : Մէլթուպուսն
պալընտա Եագաղըլըլը շալալը ի-
պարէլէրտէն վէ թուլթուրագըլը Էլ-
ֆագտան հիւքմ օլունտուղուսու կէօ-
րէ, մէլթուպու մէլքիւր ինտինիլտէ
օլ տէրէճէ միւհիլմ առտ օլունմուշ-
քի, հէման Անտօնեան մէսէլէսի վէ
Եալիլա տահա սահիհի Շարգ Երմէնի
Գաթիլք մէսէլէսի, հատտըլ զաթիլ-
տէ Եհէմիլլէթիլ օլան վէ լաքին էֆ-
թարը սայիլալտէն մահալուս վէ Շարգ-
Գաթիլք քիլիլէլէրին հուգուգու-
մու գատտէսիլսինտէ պիլպէհիլ պու-
լունան պիր ֆրգանըն պու կիւնքի
կիւն թասահուպ իլլէտիլիլ ալալմանըն
պիր Եսրի մուլթաֆագիլլէթի քեա-
միլէսի կիպի նաղար իթտիլիլ մէլ-
քիւր մէլթուպա մէրպուլ իտի :
Լաքին միւլիլթ էֆէնտի, միւնապիլ
պիր թէսապիլթ օլարագ զագէթանը-
ղըն օլ նիւսիլսինտէ միւնտէրիլ օլան
Տօգուգուհուն Պիոս Բաբա հազրէթ-
լէրի թահրիլթըն մէլալ վէ մագ-
սէտինի ճիւղիլէ Բիշ նաղարը միւ-
թալաա վէ մուհաքէմէյէ ալըլ օլաա
իտինիլ, Գալանճեան գեղապալմա-
վէ Անտօնեան թարիլթալթ վէ տիւն-
եանըն էն գաթիլք պիր միլլէթի ա-
լէյիլտէ պիր վէճէիլ միւլթաա բաթը-
ղի վէ հէրճուսուդ կիպի մէլքուհ-
թիլիլլէրի իսթիլմալէ ճէսաթթիլիլ
օլալաալ իտի : վէ վուգուս կէլէն
թէսալլուլթա գարըլ, պիր միլլէթ,
հուգուգու մալսուսէ վէ առալթը
գատիլմէսի իլէ վարդապետութիւնու-
նու վէ միլլէթիլիլ մուհաֆազաա
սայ ու իգտամ իլլէտիլիլ իյին, օնա
րաթըլը վէ Եալիլա հէրճուսուդ աղլ
իլթէնէն ճայիլ օլմատըլըլը իգրար
կիթիլիլ հալտէ, տօղուս պիր միւ-
լահաֆազա իլթիլ օլաալալըլ :

Մէլթուպու մէլքիւրա կէլիլնէ,
միւլիլթ էֆէնտի, սիզտէն պիր չէյ
թալէպ իտէճէ իմ տիր : չու քի, Ար-
սէն փիսգոպուս էֆէնտինին էֆթարըլ
ֆրգայի մէլքիւր ինտինտէ պու գա-
տար Եհէմիլլէթի օլտուղուսու, չուսու
սիզէ րէճա իտէրիմ քի, մէպհուս ան
օլան « թարիլսիլ » մէլթուպուս քի-
մին թարաֆընտան վարիտ օլտուղու-
նու վէ Եհէմիլլէթտէն իսալ օլան մէլ-
քիւր մէլթուպա միլթաա օլտուղուսու,
պու կիւնքի կիւն րէյիլ րուհանիլ
պուլունտուղու Հասուն էֆէնտի թա-
րաֆիլիլ ֆրգարընա գարըլ օլարագ,
բիսգոպուսու միւլթիլլէյի թարաֆըն-
տան աղ տէմէլ իսալիլ մէլթուպարըն
րօմալա իսալը նէտէն միւնապէթ
ալաղըլը պիր քէրրէ Բրոքալանտա
մէլիլիլ սիւալ իտէսինիլ : Պանա
գալըրա, պէնճէ պէն, Արսէն բիս-
գոպուսու մէլթուպալըլը իլէ Եիւնի
թահրիլթալըլը իմալը հալտէ նէլը
ու իլան իթմէք հագգըլը պանա
հար իտէրիմ քի, հագգըլթալէն,
իլ պու թահրիլթալըլը նէլը իլէ,
բիսգոպուսու միւլթիլլէյի էֆթարըլ
սահիհէսի աշիլքար օլաալալ տըր :
Բիսգոպուսու միւլթիլլէյի ճէրհ
գապուլ իթմէլ իսալալար իլէ միւս-
պէթ վէ թաղիլիլ միւլթիլիլ վու-
գուսթար իլէ մալլւմ օլան թահրի-
լալթըլ քէսիլսի, թարիլիլ, իս-
պաթըլ վէ վուգուսթալըլ օլան օլ-
ու ֆագալ մէլթուպա մուղալէն օլուն
տուղու հալտէ, հէր քէս բիսգոպուսու
միւլթիլլէյի գատար ու հայիլլէթիլ

1890